

BIBLID: 0015–1807, 49 (2022), 2 (pp. 115–129)
УДК 821.162.3-31.09Majerova M::929
821.162.3-31.09Majerova M::316.662-055.2(437)“19”

<https://doi.org/10.18485/fpregled.2022.49.2.8>

Ивана Кочевски

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

ivana.kocevski@fil.bg.ac.rs

ПРЕОБРАЖАВАЊЕ ОСЕЋАЊА ЛИЧНЕ ПОБУНЕ
У ДОЖИВЉАЈ КОЛЕКТИВНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ
НА ПРИМЕРУ РОМАНА
*NEJKRÁSNĚJŠÍ SVĚT MARIJE MAJEROVÉ**

Апстракт: После готово пуног века од настанка романа Марије Мајерове *Nejkrásnější svět* (1923), у овом раду приступамо новом читању његовог текста. У погледу на чињеницу да је Мајерова писала социјалну прозу која је често имала и ангажовани карактер у чијем светлу је најчешће била тумачена њена књижевна поетика, нови приступ у анализи текста овог романа односи се на расветљавање важности улоге главне јунакиње Ленке Биланске у откривању властите самосвести и одлучности да се супротстави најпре оцу, а потом и да узме учешће у друштвеним променама. У раду се аспектује лична еманципација јунакиње у јеку актуелних друштвених промена после Првог светског рата и оснивања Чехословачке републике.

Кључне речи: Марија Мајерова, женска права, социјална борба, патријархални конзервативни односи, еманципација, чешка књижевност, Први светски рат.

Abstract: After almost a full century since the publication of Marie Majerová's novel *Nejkrásnější svět* (1923), in this paper, we present the new approach to reading its text. Given the fact that Majerová wrote socially engaged prose, in light of which her literary poetics was understood and interpreted, the new approach to analyzing the text of this novel refers to pointing out the importance of the role that the main character Lenka Bilanská had in revealing her self-awareness and determination to oppose her father at first, and then to participate in social changes. The paper highlights the personal emancipation of the heroine amid current social changes after the First World War and the founding of the Czechoslovak Republic.

Keywords: Marie Majerová, women rights, social struggle, patriarchal conservative relations, emancipation, Czech literature, World War I.

*Рад је настао у оквиру пројекта *Књижевност и визуелне уметности: руско-српски дијалог*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (свиденциони број пројекта 178003).

Различите друштвено-политичке и културне околности које су преображавале земље чешке круне у оквиру Аустроугарске монархије на прелому између 19. и 20. века, директно су утицале на формирање књижевног обрасца Марије Мајерове, која се сматра једном од оснивача чешке социјалистичке прозе. Амбијент рударског Кладна у коме сазрева као личност, почев од 1894. године где се породица настанила због запослења очуха – Алојза Мајера, по коме књижевница носи презиме, допринео је списатељичином блиском сусрету са пролетарајатом, радничком класом, штрајком радника, али и социјално-демократским покретом. Њеним књижевним интересовањима, темама, изабраним мотивима, потпомогло је и познанство са анархистичким песницима – Франтишком Гелнером (František Gellner) и Станиславом Костком Нојманом (Stanislav Kostka Neumann) у чијем неконформистичком, и пре свега радикалном, социјалистичком часопису *Nový kult* (1897–1905)¹ Мајерова објављује своје прве песме, као и у часопису радничке политичке странке – *Dělnický kalendář Československé strany sociálně demokratické v Rakousku* (1894–1918).

Њени животни ставови и политичка опредељења су једнако били под директним утицајем оба брака која је имала, најпре са Јозефом Стивиним (Josef Stivín)² у годинама 1904–1920, а потом и са Славобојем Тусаром (Slavoboj Tusar)³ у годинама између 1922–1931, као и под утицајем боравка у Бечу (1904–1906) и у Паризу (1906–1907). Сама Мајерова се по повратку из Париза прикључила социјално-демократској странци, а са оснивањем Комунистичке партије Чехословачке (1921) постала је њен члан, уз активно учешће у редакцији часописа *Rudé právo* (1920–1995), најзначајнијем комунистичком гласилу у Чехословачкој.

Управо у вези са овим реалијама, књижевни почеци Мајерове доводе се у везу са соц-реалистичком прозом, иако је списатељица успела да брзо превазиђе сентиментални клише социјалне прозе, као и конвенционалну фабулу о тешком животу радника, те наивно представљену тенденциозност таквог садржаја. Лудмила Лантова (Ludmila Lantová) коментарише да је „у ситуацији, када Мајерова почиње да пише, њено окретање ка пролетаријату било усамљен поступак”⁴. Међутим, честа тема прозе Мајерове било је упра-

¹ У загради су наведене године када је часопис излазио.

² Јозеф Стивин (Josef Stivín, 1879–1941) био је политичар Чехословачке социјално-демократске странке у посланик Народне скупштине (1918–1920). Осим тога, од 1911. године био је и главни уредник социјално-демократских часописа *Dělnické listy* и *Právo lidu*.

³ Славобој Тусар (Slavoboj Tusar, 1885–1950) био је типограф, графичар, илустратор. Његов рођени брат је био Властимил Тусар (Vlastimil Tusar, 1880–1924), новинар, политичар, председник чехословачке црвено-зелене коалиције Прве републике. Осим тога, био је и уредник најпре прашког, а потом бечког радничког часописа *Dělnické listy*.

⁴ Ludmila Lantová, „Marie Majerová”, *Dějiny české literatury IV. – Literatura od konce 19. století do roku 1945*, Ed. Z. Pešat, E. Strohsová, Praha, Victoria Publishing, 1995, pp. 572–573. Сви цитирани преводи са чешког језика у раду су ауторски.

во социјалистичко, данас бисмо можда радије рекли социјално, освешћивање јунака, који постају свесни властитог значаја и важности у оквиру колектива у коме живе. То је вероватно и био начин на који је Мајерова, релативно периферни књижевни жанр довела у уметнички контекст чешке предратне књижевности. Оно што ће веома брзо постати евидентно у поетици ове чешке књижевнице јесте занимање за судбину, пре свега жена, односно, у њеним делима превладаће осликавање социјалног притиска и тежине друштвених конвенција којима су жене биле изложене.

Јиржи Хајек (Jiří Hájek) стога препознаје двоструки правац књижевних интересовања Мајерове. Први у вези са директно проживљеним социјалним искуством током детињства и ране младости у амбијенту радничког Кладна и у предграђима Прага и Беча; док се други правац односи на приказ судбина жена у савременом свету.⁵ Ова два књижевна тока ће се узајамно прожимати кроз прозно стваралаштво Мајерове, нарочито прве две деценије 20. века, почев од романа *Panensství* (*Чедност*, 1907), и различитих избора приповедака – *Povídky z pekla* (*Приповетке из пакла*, 1907), *Plané milování* (*Јалова љубав*, 1911), *Červené kvítí* (*Црвено цвеће*, 1912), *Dcery země* (*Кћери земље*, 1918), и *Mučenky* (*Мученице*, 1921). Управо Хајек примећује да је између првог романа *Panensství* и приповедака *Mučenky* Мајерова написала читав низ „приповедачких студија о женским судбинама које претежно имају психолошко-аналитички и социјално-критички карактер”⁶. Тај развојни пут у епском приповедању Мајерове добио је својеврсну синтезу у роману *Nejkrásnější svět* (*Најлепши свет*, 1923), за који Беджих Вацлавек (Bedřich Václavek) сматра да је велика животна, мисаона и уметничка синтеза Мајерове, будући да је књижевница за собом имала револуционишуће трауматично искуство рата које ју је још више приближило левици, као и проживљено колективно јединство са масом, управо због револуције која се десила током рата.⁷ У овај роман, у коме оновремена соц-реалистичка критика препознаје традицију реалистичког сеоског романа, Мајерова утврђује властита револуционарна уверења и виђење света, те у његове редове концентрише неколико значењских слојева. Јозеф Хора (Josef Hora) о овом роману каже:

Нови роман Марије Мајерове *Најлепши свет* поставио је себи задатак да продуби широко концепирану породичну слику са оштром визијом друштвене борбе која се са сеоске сцене сели у Праг, како би одразила буђење нове генерације за револуционарни социјализам на примеру неколицине људи.⁸

⁵ Jiří Hájek, *Marie Majerová*, Praha, Československý spisovatel, 1973, p. 17.

⁶ Исто, стр. 34.

⁷ Bedřich Václavek, „O epickou synthesu”, *Tvorbou k realitě*, Praha, Svoboda, 1950, p. 95.

⁸ Josef Hora, „Marie Majerová: Nejkrásnější svět”, *Čítanka české literární kritiky*. František Buriánek (Ed), Praha, Československý spisovatel, 1974, p. 331.

Важним се чини, ипак, напоменути да је роман *Nejkrásnější svět* имао свој преднацрт у вези са објављивањем истог текста у наставцима у бечком листу *Dělnické listy*, у суботњем прилогу „Besídka”, у коме је излазио од 8. јуна 1912. до 28. јуна 1913. године. Како читамо у тексту Здењке Бастлове (Zdeňka Bastlová) „Podoby románu *Nejkrásnější svět*” („Облици романа *Најлепши свет*”), неки од критичара сматрају да је верзија романа засебно штампана (1923), заправо, развијенија верзија оне објављене у часопису, док други сматрају да је у питању самостално ново дело.⁹

У својој студији „Ke vzniku *Nejkrásnějšího světa* Marie Majerové” („Уз настанак *Најлепшиг света* Марије Мајерове”) Лудмила Лантова упоређује књижно издање романа са предратном, часописном верзијом, и проналази да се оне поклапају када је реч о основним цртама фабуле, у којој млада и талентована девојка из млинарске породице којом доминира деспотски отац, чезне да се издигне из средине која јој не дозвољава да развија своје способности.¹⁰ Сличности се препознају и када су у питању односи између различитих ликова, као и мотиви из спољашњег света. Међутим, када је у питању централни мотив романа – „најлепши свет”, Лантова скреће пажњу да је он имао потпуно различито значење за јунакињу Ленку Биланску у тексту који је настао пре Првог светског рата, у односу на исту јунакињу у издању романа објављеном после рата. Надовезујући се на ово становиште, Лантова касније закључује, да је преузимање и прерађивање готових целина заснованих на њиховој актуелизацији постала „типична одлика технике романа”¹¹ Марије Мајерове¹².

Међутим, према тумачењу Здењке Бастлове у питању су два потпуно самостална дела, у вези са чиме она таксативно наводи разлике у погледу на

⁹ Zdeňka Bastlová, „Podoby románu *Nejkrásnější svět*”, *Česká Literatura* 3, 1986, pp. 258.

¹⁰ Ludmila Lantová, „Ke vzniku *Nejkrásnějšího světa* Marie Majerové”, *Česká literatura* 4, 1957, p. 494.

¹¹ Ова, последње наведена, тврдња Лантове била је критикована и од саме Марије Мајерове која је послала реагујуће писмо редакцији часописа *Česká literatura* 1958, 6 (1), 128, на које одговара тадашњи главни уредник Јан Мукаржовски (Jan Mukařovský) текстом под истим називом под којим је објављен текст Лудмиле Лантове 1957. године – „Ke vzniku *Nejkrásnějšího světa* Marie Majerové”. У њему се наводе само делови писма Мајерове у којима се објашњава генеза настанка романа *Nejkrásnější svět*. Између осталог, ту се наводи да је – пре него што је роман почео да излази, био промишљен само целовит смисао приповести о јунакињи и основни нацрт радње, док се само разрађивање дела реализовало постепено у току објављивања у часопису *Dělnické listy*. Осим тога, тврдња да књижевница „прерађује готове целине засноване на њиховој актуелизацији, што је типична одлика технике романа Марије Мајерове”, Мајерова одлучно одбацује јер је непримењива на њене остале романи (*Náměstí republiky*, *Haviřská balada*, *Přehrada*), (Mukařovský, ed. 1958: 128). Налазимо, међутим, једнако као што је и тадашња Редакција часописа *Česká literatura* приметила, да је Лантова требало да своју тврдњу ограничи на ово конкретно дело, или на она дела која су излазила у часописима пре објављивања у виду књиге.

¹² Ludmila Lantová, „Ke vzniku *Nejkrásnějšího světa* Marie Majerové”, *Česká literatura* 4, 1957, pp. 496–497.

изградњу ликова, али и када је у питању фабула, карактер ликова, као и сам амбијент у коме се радња одиграва. Штавише, она каже да је структура обе верзије романа толико различита, да се може уочити већ на први поглед. По њој је верзија из часописа на нивоу форме, тек „пуко експонирање ликова без било каквих друштвених односа, приказаних само у њиховој психичкој индивидуалности; док уметничка форма романа објављеног у књизи представља специфичан облик развијања класне свести”¹³.

„Најлепши свет” се као издвојена синтагма може тумачити очекивањима и сновима младе јунакиње, али ти снови и очекивања су се свакако мењали са животним искуством саме књижевнице која је осмислила карактер своје јунакиње. Лантова најпре за часописну верзију романа, истиче да се најлепши свет односи на реализацију жеље Ленке Биланске да се ослободи постојећих односа у којима живи, у вези са чиме она чезне за животном радошћу која би била реализована животом који не би био ни на који начин ограничен. С друге стране, за касније самостално објављен роман, Лантова подвлачи да сам назив романа добија конкретнији социјални садржај – стремљење ка бољем свету – под којим се подразумева социјалистички уређен свет. Налазимо, притом, да је круцијална тврдња Лантове када каже: „Сликом ‘најлепшег света’ овде се помера правац Ленкине борбе за унутрашњу самосталност, која се поистовећује са преобраћањем у револуционарну социјалистику”¹⁴.

Дакле, у поређењу две различите верзије романа *Nejkrásnější svět* (оне из часописа, и самостално објављене у књизи), може се закључити да је, и поврх идентичних мотива, дошло до значајног померања идејног оквира ка коме се Мајерова окренула (од иманентне до колективне борбе главне јунакиње). Међутим, становишта смо да то не мора нужно бити случај, већ да је оновремена књижевна критика у духу соц-реализма управо имала намеру да то истакне. Не споримо констатације изречене о роману Мајерове од стране критике коју у раду иначе наводимо, но циљ нам је да укажемо и на универзални карактер и уметничку вредност списатељичиног дела, независно од времена у коме је оно настало, и независно од тенденциозности у погледу на њен друштвени и политички ангажман.

У поговору романа *Nejkrásnější svět* из 1952. године, Јозеф Штефанек (Josef Štefánek) процењује да је у вези са ликом Ленке Биланске „присутан први покушај да се у чешкој књижевности ослика позитиван јунак – активни борац против капитализма”¹⁵. Оно што је занимљиво у вези са представљеном тематиком романа је то да, књижевница борбу за социјална права и једнакост не приказује из угла градске средине, колектива и фабричких радника – експлоатисаних и угњетених без било каквих права. Уместо тога,

¹³ Zdeňka Bastlová, „Podoby románu *Nejkrásnější svět*”, *Česká Literatura* 3, 1986, p. 262.

¹⁴ Ludmila Lantová, „Ke vzniku *Nejkrásnějšího světa* Marie Majerové”, *Česká Literatura* 4, 1957, p. 495.

¹⁵ Josef Štefánek, „Doslov”, *Nejkrásnější svět*, Marie Majerová, Praha, Orbis, 1952, p. 346.

Мајерова је изабрала сеоску средину и једну средње стојећу породицу млинара да би показала корен проблема везаног за изабљивање које се јавља, не само између различитих класа, већ између мушкараца и жена, односно родитеља и деце. Дакле, у првом плану може бити класна, али пре свега родна диференцијација приказана на чешком селу почетком 20. века. С те субјективне перспективе се, потом, проблематика преноси на цео колектив, на земљу, па и на читаву Европу.

Главна јунакиња, Ленка Биланска одраста на селу у породици млинара који је млин узео у најам, што значи да није његов власник. Управо због тих дугова и константне трке за преживљавањем и исплаћивањем зајмова, породични односи су хладни и затегнути; деца су занемарена у смислу нежности и блакости, већ одрастају у атмосфери страха од оца, и у тешким наметима рада. Мајерова изграђује карактер личности Ленке Биланске кроз различите ситуације у којима се она налази, почев у окружењу својих ближњих, потом у школи, на свадби старије сестре, у сусрету са старим пријатељем Отокарком Бореком, потом са Романом у кога се заљубљује, коначно у Прагу када живи код сестре и пријављује се да волонтира у болници током Првог светског рата.

Јозеф Штефанек односе Ленке са осталим јунацима тумачи потпуно у духу соц-реалистичке критике и идеолошког ангажовања. Мишљења смо ипак, да се ти односи не морају нужно доводити у везу са социјалистичком борбом, већ могу бити илустрација непросвећених породичних односа, и заосталог патријархалног система. На пример, Штефанек каже да су „конфликти Ленке са тиранским оцем заправо сукоби једне осећајне душе са прорачунатошћу човека који је у потпуности опседнут финансијским дуговима”¹⁶. Ова тврдња, заправо, није тачна. Штавише, сама Мајерова описује старог Биланског као човека који напорно и вредно ради као млинар, и који је притом опседнут да се ослободи свог статуса зависног сељака, те настоји да купи млин како би га оставио својој деци. Међутим, његова тиранија се не може довести у везу са новчаним дуговима, нити се њима може образложити, као што се ниједним разлогом не може оправдати. Строгост, агресија, одсуство сваког вида милосрђа, наметање апсолутистичке воље жени и деци, неvezано је за социјални статус човека или за државно уређење. Психолошки профил тиранина и деспота може се препознати у било ком добу, и у било ком социјалном сталежу. Дакле, такви људи нису производ само и искључиво лоших материјалних прилика.

Даље, Штефанек говори за Ленкину мајку да она у њој „болно препознаје ропкињу, упрегнуту у долап привредних и породичних проблема млинарске породице са петоро деце и угњетену самовољом плаховитог му-

¹⁶ Исто, стр. 351.

жа”¹⁷. Поменуто ропско потчињавање Ленкине мајке мушичавом, јаросном и горопадном мужу само је слика времена у коме жене немају право гласа, али имају јасно дефинисан положај у породици – онај који је увек потчињен мужу, брату, оцу; то је слика устаљених конзервативних и патријархалних односа који немају везе са државотворним поретком – било капиталистичким, било социјалистичким, јер су слике и односи таквих породица, нажалост, присутни и у једном, и у другом друштвеном уређењу и то кроз читав 20. век, независно од чињенице што је ово дело настало двадесетих година 20. века.

Међутим, у студији Нире Јувал Дејвис (Nira Yuval-Davis) *Род и нација* (Gender and Nation, 1997) проналазимо и ово становиште, којим се одбацује појам патријархата као засебног друштвеног система који је независтан у односу на друге типове друштвених система, попут капитализма и расизма. Уместо тога, ауторка објашњава, да је у погледу расподеле моћи и материјалних ресурса у друштву, угњетавање жена посебан и недељив део друштвених односа. Према различитих онтолошких темеља и засебних дискурса, род, етничност и класа у конкретним се друштвеним односима међусобно преплићу и повезују.¹⁸

Примитивизам конзервативне, непросвећене средине је можда тема за какву социолошку студију, али Мајерова не пропушта да ослика управо такав амбијент у коме Ленка живи у вези са етикетирањем слободнијих девојака:

Девојке су биле строго разврставане према томе да ли су пролазиле по путу само током дана, или да ли туда иду увече када је мрак. То се никада није могло сакрити. Није се о томе говорило, али се знало. Локалне бабе су о томе водиле тачне белешке у оговарачким хроникама.¹⁹

Чак и у сцени када се Ленка сусретне са осионим, дрским и размаженим Јиржијем Хладиком, који жели да је понизи и има по сваку цену, Штефанек је становишта да је у питању „девојчино суочавање са социјалном стварношћу”²⁰. Наравно, да о насилништву поменутог лика – Јиржија Хладика, не морамо да говоримо из перспективе социјалних услова, иако је Мајерова управо ово имала на уму; да прикаже богатог кулака који не може да се суочи са чињеницом да му сиромашно девојче говори не. Међутим, једна је ствар ипак ту важна и треба је признати Мајеровој, а то је да она кроз, било субјективне, било колективне конфликте, види проблеме који се могу решити одлучношћу и борбом. Зато њена јунакиња пркоси Хладиду, и одлучује да се оглуши о очеву забрану да чита књиге, те самовољно наставља са учењем, и радо прихвата Борекову понуду да га замени у улози колпортера

¹⁷ Исто, стр. 351.

¹⁸ Nira Yuval-Davis, *Rod i nacija*, prev. Mirjana Pačić Jurinić, Zagreb, Ženska infoteka, 2004, p. 19.

¹⁹ Marie Majerová, *Nejkrásnější svět*, Praha, Orbis, 1952, p. 159.

²⁰ Josef Štefánek, „Doslov”, *Nejkrásnější svět*, Marie Majerová, Praha, Orbis, 1952, p. 351.

радничких листова, те на крају без преомишљања одлучује да напусти очев дом, и проба да се сама сналази за живот у Прагу. То је самоиницијативно просвећивање и еманципација јунакиње Мајерове, која се својим изборима разликује од мајке и две сестре – Марије и Ане, које се утапају у давно утабану стазу којом су корачале жене њихове породице, да буду добре, послушне и трпељиве супруге. На тај начин Мајерова поистовећује борбу за женска права са социјалном револуцијом и борбом за радничка права.

Заправо сама списатељица у разговору са Ладиславом Птачеком (Ladislav Ptáček) током 1929. године, говори о својим намерама у вези са осмишљавањем ове јунакиње у којима препознајемо становиште које заступамо у раду:

У Најлепшем свету сам желела да обухватим период после преврата где је на првом месту стајало питање равноправности жена. Жене су постале пропагаторке, агитаторке, постајале су личности из јавног живота. Овде сам настојала да створим тип жене која ради за неку конкретну идеју. И зато што ми је пролетерско окружење најближе, зато сам изабрала жену тог кова, да ради на ослобођењу пролетаријата.²¹

Еволуцију карактера Ленке Биланске Мајерова гради постепено. На самом почетку приповести Ленка се издваја од својих сестара карактером. Као дете је представљена помало охоло и дрско, што се препознаје у речима њене сестре Ане: „’Ти си некако баш поносна,’ дочекала ју је Ана. ’Имам школу,’ рече Ленка. ’Она припада свима!’ Ана ће на то. ’Дрвеће је моје, и врт је мој, и извор је мој, пан учитељ је мој, и школа је моја. Сунце је моје и Праг је мој’”²². Овим самољубивим и хвалисавим речима Ленке, Мајерова описује јак и одлучан карактер девојчице која ће се касније у животу постидети жеље за поседовањем материјалних ствари, али која ће ту своју дечију лакомисленост преобразити у борбу да све ствари које је побројала, припадају свима. Њена одлучност ће потом бити пољуљана у сукобу са оцем, који не дозвољава ћеркама да се образују и да имају своју вољу.

Млинар своју омразу према школи и образовању исказује следећим речима:

Педагогија за људско лицемерје. На груду седи и децу одгајај. Зашто људима приређивати лакрдијаштво? Покрашће те и осрамотити те. Једино те земља неће изневерити. Шта у њу посејеш, то ћеш у њој пронаћи; колико дубоко заореш, толико високо ће изнићи жито. Тога се држи. И доста!²³

²¹ Ladislav Ptáček, „Rozhovor s Marií Majerovou”, *Rozpravy Aventina* 19, 1929–30, p. 219.

²² Majerová, Marie, *Nejkrásnější svět*, Praha, Orbis, 1952, p. 32.

²³ Исто, стр. 42.

Међутим, ни овакве придики му нису биле довољне, већ је желео да своју поенту акцентује понижењем ћерке тако што јој је показао ђубриште и рекао, да је управо то висока школа за жене, те ју је на ђубриште и одвукао, и тамо је усред гнојива посадио. Мајерова своју јунакињу, потом, представља речима: „Пожурила је одатле са пробуђеном свешћу да, када би имала у том часу снагу и моћ, убила би оца. У свом срцу је то учинила”²⁴.

Ово је револуционарни отпор Мајерове против уврежених патријархалних односа, то је раскид са навикнутом послушношћу која је постојала између родитеља и деце, старог и новог, традиционалног и модерног, религије и једног потпуно новог односа према свету у коме нема места за мистичног Бога.²⁵ И Вацлавек примећује унутрашњу потребу јунакиње за променама, али уочљиво акцентује њено преображавање које тече од иманентне борбе у колективну побуну, када каже да је пре свега унутрашња потреба за слободним животом водила Ленку све даље на завојитом путу од сеоског млина, преко ангажмана неговатељице у болници током рата, до радничке функционерке и ватрене говорнице и заговорнице „најлепшег света” социјалистичког друштва, која од нејасне слутње морално ослобађајуће основе класне борбе, стиже до чврсте уверености да се ту не ради о утопији, него о плану који је могуће реализовати, те се цела ставља у његову службу.²⁶

Преобразба Ленке Биланске која кришом од оца чита књиге у шуми, подстакнута је обновљеним познанством са некадашњим пријатељем из грађанске школе – Бореком. Он привремено постаје Ленкин прозор у велики свет у који она није имала приступ, јер јој је то бранио отац. У кратком дијалогу који воде, стиче се увид у Ленкина спознања о постојећим односима у друштву, вероватно главној намери Мајерове, што се огледа у њиховом разговору када Ленка пита Борека:

„Да ли је истина да цео свет припада неколицини милијардера који нама владају” [...] „То је истина”, одговара јој Борек, „Такав је данашњи друштвени поредак. Према праву и закону дозвољава да се рад милиона људи експлоатише у корист оних који су конфисковали земљу, машине и моћ.”²⁷

Дакле, све до разговора са Бореком, Ленка се занимала само за неправде које су биле директно њој учињене, што се ограничавало на породичне односе. Ово је добра илустрација управо теме нашег истраживања, где Ленка преноси неправду коју је субјективно доживела код куће, на судбину читавог

²⁴ Исто, стр. 43.

²⁵ Ово се нарочито огледа у вези са портретисањем лика Ленкине сестре Марије, за коју Мајерова каже: „Није се молила како би купила небеско краљевство. Изговарала је речи молитве из поштовања према људском створењу у себи” (Majerová, 1952: 156).

²⁶ Bedřich Václavěk, „O epickou synthesu”, *Tvorbou k realitě*, Praha, Svoboda, 1950, p. 98.

²⁷ Marie Majerová, *Nejkrásnější svět*, Praha, Orbis, 1952, p. 159.

колектива. О том путу Ленкине промене која води ка коначној трансформацији у „колективну побуну”, Лантова каже да је у питању главни уметнички допринос овог романа; историчарка књижевности то образлаже чињеницом, да на основу слике труда једне жене и њене тежње за самоопредељењем, Мајерова у *Нејленијем свету* ствара слику преобразбе јунакиње у револуционарну социјалисткињу. Развијен лик јунакиње Ленке који представља наслеђе женске прозе Мајерове, стапа се овде са новим задатком да отелови развој политичке и класне свести. При томе Мајерова успева да изгради јединство између емотивног и идејног света јунакиње.²⁸

Међутим, осим личне и индивидуалне Ленкине борбе – најпре за властиту добробит против престрог оца, касније преобразбене у борбу за социјалну равноправност, кроз приповест романа Мајерове се провлачи и питање заинтересованости њене јунакиње за питање положаја жена у друштву. Дакле, овде није битна само „индивидуална и класна” борба, већ борба за родну равноправност у вези са којом се истиче статус жена у породици, њихов однос према супругу, те потом и њихов ангажман у колективу, и колико се друштво уопште брине за жене. Борек одводи Ленку у најсиромашнију четврт у селу, и показује јој да људи који немају ништа живе у чатрљама заједно са домаћим животињама, у којима неретко остављају дојенчад саму. Он притом објашњава Ленки да „су мајке понегде ипак код куће, али да то није ништа боље, јер су те сиромашне жене због беде и незнања понижене у свом материнству”²⁹.

Коначни Ленкин пробој из субјективне борбе и корак ка колективном ангажману види се у вези са напуштањем породичне куће, што је списатељичина критика патријархата поистовећеног са капитализмом. О овој Ленкиној одлуци, Јозеф Хора каже да се поступком напуштања породичног дома „довршава Ленкино буђење ка социјализму, подстакнуто револтом према имовинско породичном робовању код куће на млину”³⁰. Мајерова описује своју јунакињу после доношења животне одлуке одласка у Праг, на следећи начин:

И поврх телесне исцрпљености и душевне малаксалости, осећала је да се чврсто нечему нада што није њена лична срећа, већ ствар читавог слоја људи, потлачених као што је она, једнако притешњених чудовишним вратима кроз која одлазе људи за својом срећом.³¹

²⁸ Ludmila Lantová, „Cesta Marie Majerové k velkému sociálnímu románu”, *Česká Literatura* 3, 1959, p. 268.

²⁹ Marie Majerová, *Nejkrásnější svět*, Praha, Orbis, 1952, p. 166.

³⁰ Josef Hora, „Marie Majerová: Nejkrásnější svět”, *Čítanka české literární kritiky*. František Buriánek (Ed), Praha, Československý spisovatel, 1974, p. 332.

³¹ Marie Majerová, *Nejkrásnější svět*, Praha, Orbis, 1952, p. 172

Ленкина активна партиципација у историјским токовима, и то не само за социјална права, већ и за права жена, у великој мери је иницирана њеном жељом да на било који начин докаже себи и целом свету да је самостална и корисна. Коначно, уз Борекову подршку и властиту одлучност, Ленка је уз помагање у болници, проширила властиту активност у корист колектива. Она је почела да држи говоре којима је апеловала на свест и буђење жена, на потребу за борбом за боље услове рада и равноправност, што се може протумачити као израз њене револуционарности.

На овај начин почиње Ленкин активни ангажман у борби за људска и акцентовано женска права. Мајерова описује да Ленка одлази на састанке не само у урбаној средини, већ да своје занимање управља и на освешћење и агитацију жена у сеоској средини. С тим у вези, Мајерова наводи Чешко-моравску висораван где се њена јунакиња упознаје са различитим видовима изабљивања сеоског живља, чешких горштака. Она обилази ткаонице, стакларске радионице и слична места. Оно што је, притом, важно, јесте да списатељица наводи да у многим фабрикама заправо раде жене, а сцене које верно описује увеличавају њихово мучење и злоупотребу у смислу да ту раде малолетна лица, трудне жене, старице и слично.

Одлазила је запосленим женама у рафинерију нафте, фабрику мармеладе, предioniце вуне и памука, где су оне хитро непрестано од јутра до вечери трчале за енглеским машинама, и пратиле хиљаду игала за предење, како би прекинуту нит учас поново повезале. Тако су ту трчале и четрнаестогодишњакиње које су имале дечија тела и остарела лица, тако су трчале трудне жене, тако су трчале жене од шездесет година [...] Пробдела је ноћ са експедиторкама новина, са разносачицама, око поноћи је разговарала са куварицама, служавкама и конобарицама кафана и забавних предузећа. Упознала се са девојкама које су служиле, оне су јој показале промрзле прсте од рубља које су прале у хладној води [...] Жене су јој одговарале својом пријемчивошћу коју је рат учинио још осећајнијом. Ишле су да је виде, слагале су се са њом, звале су је када би се скупиле и стављале је на чело када би се одлучиле да посете канцеларије које су сматрале одговорним за скупоћу и јавно зеленашење.³²

Представљено преображавање личне побуне Ленке Биланске у доживљај колективне револуције дешава се у оквиру настајања прве Чехословачке републике. Мајерова својом приповедачком прозом управо захвата те догађаје, истичући значај и улогу социјалне демократије³³ у процесу

³² Исто, стр. 258–259.

³³ Статус социјално-демократске партије био је значајно ослабљен до краја Првог светског рата, јер она у Аустроугарској није успела да искористи изборни успех из 1907. године, те је већ на следећим изборима 1911. значајно изгубила своје бираче. Опадање утицаја странке је нарочито било потпомогнуто Светским ратом, јер су радничке партије водећих зараћених сила гласале за рат. Вођење самосталне чехословачке државе, чију је независност прогласио Народни одбор 28.10.1918. године, било је стога поверено Томашу Гаригу Масарику. Марија

постизања суверенитета државе. После проглашења Прве Чехословачке републике октобра 1918. године, Ленка је од Борека сазнала да неће бити никакве борбе за власт радничке класе, већ да ће представници Народног одбора сами организовати револуцију, и то револуцију без крви. Ово је свакако изазвало револт дела омладине који је очекивао радикалне промене у друштву. Управо се кроз дијалоге Ленке са Бореком прати њен социјални ангажман, упућеност у актуелне прилике и обавештеност о току рата, о радничком покрету, о положају жена, у вези са чиме се и њена свест изоштрава у погледу ових питања, и повећава се њено активно учешће у друштвеним догађајима.

У фокусу истраживања и описа позиције жена према политичкој заједници кроз анализу текстова који су излазили током Првог светског рата у српском часопису *Жена*, Ана Коларић указује да постоје две позиције које жена може да заузме према држави: припадање и неприпадање³⁴. Ленкино припадање држави огледа се управо у њеном коментарисању политичке одлуке да се револуција заврши мирним путем:

Како је могло да се деси да је социјализам који је удружио и просветлио милионе радника без народносне разлике, у историјском тренутку затајио тако жалосно? Где је нестао Марксов позив: Пролетери свих земаља, уједините се? Зашто се нису ујединили аустријски са српским, немачки са руским, француски са пруским радницима, како би у једном моћном замаху руке одбацили оружје или га уперили против својих прогонитеља?³⁵

Ово је Ленкин идеалистички и наивни ламент над отрежњујућом стварношћу да је утопијска идеја била сувише велики zaloгај за праксу у животу. Ленка и сама долази до тог закључка када наглас коментарише: „Не могу да верујем, али изгледало ми је да је сав социјализам и сва нада у социјалну револуцију, да су сви планови за будуће боље људско друштво, били само измишљотине и самозаваравања који никада нису имали корен у стварном животу”³⁶.

Поред оновремене соц-реалистичке критике, о карактеру романа Мајерове се чак и у *Лексикону чешке књижевности* (*Lexikon české literatury*) из 2000. године истиче како је – „у вези са таласом пролетерске књижевности

Мајерова је у социјално-демократску странку ступила током 1908. године, међутим незадовољна политичким правцем којим се странка управљала, већ после 1918. године приклонила се њеној левици, те се 1921. године прикључила Комунистичкој партији Чехословачке. Свој поглед на свет утква и у текст романа *Нејленин свет* што се недвосмислено чита у следећим редовима: „Та сви смо ми, и ви и ја другови, до недавно били социјалне демократе. Јесмо ли данас комунисти? То је природни развој, јер је комуниста најбољи и најдоследнији социјални демократа” (Мајерова, 1952: 316).

³⁴ Ana Kolarić, *Rod, modernost, emancipacija*, Beograd, Fabrika knjiga, 2017, p. 220.

³⁵ Marie Majerová, *Nejkrásnější svět*, Praha, Orbis, 1952, p. 180.

³⁶ *Исто*, стр. 181.

Мајерова у роману *Најлепши свет* укључила изразито социјалистичку перспективу стапања индивидуе са револуционарним колективом³⁷. Карактер Ленке Биланске се не стапа с колективом, већ је њена природа управо оно што је од колектива издваја, и што истовремено представља покретачку силу да се јунакиња ангажује како би помогла – најпре себи, у смислу промене начина живота и статуса у породици, а потом и колективу, у вези са активним учешћем у болници када ради као неговатељица, и у вези са држањем говора најчешће женама. Мајерова је за своју јунакињу осмислила двоструку судбину. Издање романа из 1923. године приказује Ленкину трагичну судбину у којој јунакиња умире од последица рањавања током активног учешћа са револуционарним одбором, док је у издању романа из 1952. године, ауторка дозволила својој јунакињи да настави да живи, како би учествовала у реализовању властитог уверења да је „најлепши свет” ипак могућ.

Управо у вези са овом одлуком Мајерове налазимо величину и значај њеног романа, јер сва настојања њене јунакиње нису обесмишљена бесмисленом смрћу. Можда Ленка Биланска није високо образована жена, можда су њена уверења наивна и превише идеалистичка, али њено срце је на правом месту. Она се бори против неправде, али не самољубиво и себично, већ алтруистички и пожртвовано. Како читамо у студији Нире Јувал Дејвис, „Жене не репродуцирају нацију само биолошки него и културно”³⁸, управо је у овоме величина и значај књижевног домета како јунакиње Биланске, тако и књижевнице Мајерове.

Заинтересованост списатељице за људска, и првенствено женска права, што је кроз вишеслојно грађен роман између осталог представљено, чини прозу *Nejkrásnější svět* актуелном и данас, после пуног века од њеног настанка. Текстом *Најлепшег света* се можда не дају смернице адекватног политичког програма и ангажмана, али се подстиче одлучност, пожртвованост, неумољивост у борби за лична уверења и добробит заједнице.

ЛИТЕРАТУРА

Bastlová, Zdeňka, „Podoby románu *Nejkrásnější svět*”, *Česká literatura* 3, 1986, pp. 258–263.

Hájek, Jiří, *Marie Majerová*, Praha, Československý spisovatel, 1973.

Hora, Josef, „Marie Majerová: Nejkrásnější svět”, *Čítanka české literární kritiky*. František Buriánek (Ed), Praha, Československý spisovatel, 1974, pp. 331–332.

³⁷ Eva Taxová, *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce* 3, Svazek M–Ř, redakce Jiří Opelík, Praha, Academia, 2000, p. 67.

³⁸ Nira Yuval-Davis, *Rod i nacija*, prev. Mirjana Pačić Jurinić, Zagreb, Ženska infoteka, 2004, p. 147.

- Kolarić, Ana, *Rod, modernost, emancipacija*, Beograd, Fabrika knjiga, 2017.
- Lantová, Ludmila, „Ke vzniku Nejkrásnějšího světa Marie Majerové“, *Česká Literatura* 4, 1957, pp. 494–497.
- Lantová, Ludmila, „Cesta Marie Majerové k velkému sociálnímu románu“, *Česká Literatura* 3, 1959, pp. 249–278.
- Lantová, Ludmila, „Marie Majerová“, *Dějiny české literatury IV. – Literatura od konce 19. století do roku 1945*, Ed. Z. Pešat, E. Strohsová, Praha, Victoria Publishing, 1995, pp. 572–585.
- Taxová, Eva, *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce* 3, Svazek M–Ř, redakce Jiří Opelík, Praha, Academia, 2000.
- Majerová, Marie, *Nejkrásnější svět*, Praha, Orbis, 1952.
- Ptáček, Ladislav, „Rozhovor s Marií Majerovou“, *Rozpravy Aventina* 19, 1929–30, p. 219.
- Mukařovský, Jan, „Ke vzniku Nejkrásnějšího světa Marie Majerové“, *Česká literatura* 1, 1958, p. 128.
- Štefánek, Josef, „Doslov“, *Nejkrásnější svět*, Marie Majerová, Praha, Orbis, 1952, pp. 343–352.
- Václavek, Bedřich, „O epickou synthesu“, *Tvorbou k realitě*, Praha, Svoboda, 1950, pp. 87–104.
- Yuval-Davis, Nira, *Rod i nacija*, prev. Mirjana Paić Jurinić, Zagreb, Ženska infoteka, 2004.

Ivana Kočevski

TRANSFORMING THE FEELING OF PERSONAL REBELLION INTO
THE EXPERIENCE OF A COLLECTIVE REVOLUTION
ON THE EXAMPLE OF THE NOVEL
NEJKRÁSNEJŠÍ SVĚT BY MARIE MAJEROVÁ
(Summary)

A new reading of the novel *Nejkrásnější svět* by Marie Majerová offers a modern reader a different angle from which all the actions of the main character Lenka Bilanská could be understood. First of all, her character is depicted as a young woman who defies her father in order to educate herself and earn more freedom, but as the narrative flows, Lenka grows from an oppressed rural girl into a brave woman-speaker who participates in awakening women's self-awareness and gradually engages herself in the social struggle for political beliefs. This novel by Marie Majerová was always reviewed and analyzed by social realistic critics as a part of Majerová's personal beliefs and social struggle, but none the less it still accents the will, strength, and persistence of a girl who believed in herself and did not lose the faith to fight not only for herself but for others as well. What is important in this novel is that Majerová shows how her heroine outgrows self-concern and transforms her personal rebellion into the experience of a collective revolution. The historical moment in which all the situation is illustrated is very important. It was the first years after World War I and the creation of Czechoslovakia which shed specific light on all presented events. On the

one hand, Majerová indicates the importance of women's rights to educate and express themselves, and on the other, her novel represents a point of view that social equality is very important and that it should be fought for.

Keywords: Marie Majerová, women rights, social struggle, patriarchal conservative relations, emancipation, Czech literature, World War I.

Примљено 20. августа 2022, прихваћено за објављивање 2. децембра 2022. године.